

PAIDEIA ARISTOTELEEN AJATTELUSSA

Raimo Rask

Antiikin merkittävimpien filosofien joukossa Aristoteles tunnetaan lähinnä aksiomaattisen ja loogiselle syntaksille perustuvan filosofisen järjestelmän luojana. Vaikka Aristoteleen ajattelu sisältää toisaalta antiikin ajalle tyypillistä myyttistä ainesta, ja vaikka monet hänen ajatuksensa luonnonilmiöistä ovat nykytieteen näkökulmasta virheellisiä, ovat sekä hänen että opettajansa Platonin näkemykset inhimillisen tiedon ja todellisuuden suhteesta hämmästyttävän syvällisiä ja edelleen arvostettuja - jopa siinä määrin, että ”jos alan asiantuntijoiden pitäisi nimetä kolme kaikkien aikojen merkittävintä filosofia, olisivat Platon ja Aristoteles useimmiten heidän joukossaan.”¹

Tämän kirjoitelman tarkoituksena on koota yhteen joitakin näkökulmia Aristoteleesta kasvattajana ja pohtia nykyajan kasvatuksellisia ongelmia hänen ajattelunsa valossa. Kasvatusfilosofian historiallisissa tarkasteluissa Aristoteleen nimi esiintyy ehkä oppi-isäänsä Platonia ja tämän opettajaa Sokratesta harvemmin. ”Sokraattista” kasvatustapaa pidetään vielä tänäkin päivänä eräänä kasvatuksellisena ihanteena. Kuitenkin, esimerkiksi Hummel toteaa Aristoteleen käyttäneen aikaansa yhtä paljon opettamiseen kuin maailman ilmiöiden tutkimiseen ja, että eräänlainen ”pedagoginen huoli ja kasvatuksellinen ulottuvuus ovat läsnä kaikissa hänen kirjoituksissaan.”²

Aristoteles liittyi opiskelijaksi Platonin filosofikouluun, Ateenan kuuluisaan akatemiaan, 18-vuotiaana nuorukaisena ja opiskeli ja myöhemmin opetti akatemiassa noin kahdenkymmenen vuoden ajan. Kuten Sokrateen ja Platonin, myös Aristoteleen opetuksen tavoitteena oli herättää kuulijassa oma itsenäinen ajattelija - tämän *korkeampi itseys, antiikin ajattelutavan mukaisesti ihmisen daimoni*.

Sokrates oli kritisoinut sofistien tapaa opettaa Ateenan nuorukaisia pelkästään taitaviksi puhujiksi ja väittelytaidoillaan häikäiseviksi valtiomiehiksi. Totuudella ja totuudellisuudella yksilön ajattelun eettisenä ominaisuutena ei ollut tässä opetustavassa sijaa. Sokrateen kysymysten ja vastausten muodossa etenevää opetusta voidaan kylläkin kutsua johdonmukaisen ajattelun ja siten hyvän argumentoinnin opettamiseksi, mutta tässä suhteessa Sokrates olisi ollut pelkästään loistava sofisti, vaikuttavan puhetaidon mestari. Taitavalla kysymysten asettelulla hän sai oppilaansa havaitsemaan oman ajattelun virheellisyydet, mutta hänen pyrkimyksiinsä kuului myös toinen, vähemmälle huomiolle jäänyt piirre. Hänen syvempänä tavoitteenaan oli herättää oppilaissaan tunto omasta ajattelusta, tai tunto siitä arvokkaasta, joka on oman ajattelun totuudellisuuden taustalla, tunto *omasta itseystestä - omastatunnosta*.

Platonin välityksellä myös Aristoteles omaksui omiin rationaalisiin pyrkimyksiinsä sokraattisen elementin, joka ilmeni vapaana ja itsenäisenä, omalle totuudentunnolle uskollisena ajatteluna, usein näkemyksinä, jotka radikaalisti erosivat oppi-isänsä Platonin idealismista. Aristoteles esimerkiksi piti jonkin asteista taiteellista opetusta³ tärkeänä nuorison kasvatuksessa, kun taas Platonin mukaan taiteet herättävät nuorissa liikaa tunteita ja johdattavat heitä harhaan, pois ideoiden ja totuuden maailmasta.

¹ Professori Juha Sihvola esitelmässään Platonin filosofiasta Helsingin yliopistolla 2005.

² Charles Hummel: Aristotle, 1993, ss. 39-51.

³ Lähinnä runoutta, musiikkia ja piirustusta. Toisaalta Aristoteles katsoi, että esimerkiksi huilun soittamisen tekniikan ei pitäisi kuulua vapaan ihmisen kasvatukseen kuuluvaksi opetuksen sisällöksi.

Platonin kuoltua akatemian johtoon ei oppineisuudestaan huolimatta tullut Aristoteles, vaan Speusippus, toinen Platonin oppilas. Poliittisen tilanteen johdosta Aristoteles joutui lähtemään Ateenasta ja päätyy Makedoniaan kuningas Philip II:n pojan, nuoren Aleksanteri Suuren yksityisopettajaksi.

Tarkkaan ei tiedetä, mitä Aristoteles on opetuksessaan Aleksanteri Suurelle välittänyt, mutta arvellaan, että siihen on kuulunut ainakin varhaisantiikin kirjallisuutta ja runoutta sekä runsaasti Aristoteleen arvostamaa luonnontietoutta ja hänen koko tuotantonsa huomioon ottaen, hyvin todennäköisesti dialektiikkaa (filosofiaa) laidasta laitaan, vaikka filosofian osuudesta opetuksessa ei olekaan jäänyt ulkoista tietoa.⁴

Aleksanteri sai Aristoteleelta tehtäväkseen koota kasvi- ja eläinmaailman empiiristä tutkimusaineistoa, jota tämä toimittikin maailmanvalloitusretkiltään runsain määrin. Eläin- ja kasvinäytteet muodostivat tuon ajan merkittävimmän luonnontieteellisen kokoelman. Aristoteles palasi Ateenaan vuonna 334 eKr. jonne hän perusti oman filosofikoulun Lykeionin,⁵ jossa luonnontutkimuksella oli opetuksen ohella keskeinen sija. Elämänsä aikana Aristoteles keräsi talteen myös runsaasti varhaisempien kirjoittajien teoksia eri aloilta, jotka muodostivatkin aikansa merkittävimmän tieteellisen kirjaston.

Kasvatuksen päämäärä

Aristoteleen kasvatuseritys liittyy läheisesti hänen käsityksiinsä ihmisen olemuksesta ja hyvän elämän toteutumisesta. Kaikki kasvatuseritys pyrkii toteuttamaan ihmisen elämän sen ideaalisessa muodossa – onnellisena elämänä. Aristoteles toteaa, että ihmisen onnellisuus taas on hyveen toteuttamista elämässä, eikä vain mahdollisesti vaan ilman lisämääreitä. ”Ehdollisella” hän viittaa siihen, mikä on välttämätöntä, ja ”ilman lisämääreitä” siihen, mikä on varsinaisesti jaloa.⁶ Kasvatuksen päämäärä on siten sama kuin ihmisen päämäärä, ihmisenä olemisen ihanne.⁷ Kasvatuksen päämäärä sisältää näin ollen sen yleisen, universaalisen, joka kuuluu mahdollisuutena jokaiselle ihmiselle. Toisaalta Aristoteles korostaa kasvatuksen merkitystä vapaan yksilöllisyyden kehittymisen mahdollistajana tietyn yksilön konkreettisesti elämässä. Kasvatuseritys on siten ensiarvoisen tärkeä ihmisen itse-toteutumiselle.⁸

Aristoteles toteaa, että ihminen pyrkii kaikella toiminnallaan siihen, että hän olisi vapaa. Hän käyttää vapauden kohdalla termiä *skholē*,⁹ joka käännetään yleensä sanalla vapaa-aika. Sen merkitys on kuitenkin ymmärrettävä laajemmin kuin nykykielessä (tämä vapaa Ateenassa oli tuolloin lähinnä kaupunkivaltion vapaiden kansalaisten – vapaiden miesten - etuoikeus. Naisilla ja orjilla ei tätä vapautta ollut). *Skholē* ei tarkoittanut joutilaisuutta vaan ruumiillisen työnteon sijasta mahdollisuutta keskittyä elämässä oleelliseen - ihmisenä olemiseen *hyveellisen elämän* muodossa. *Skholē* on siten toisaalta vapautta käytännön elämän huolista, toisaalta tämän vapaan osan täyttämistä ihmiselle arvokkaalla ja jalolla. Tämä oleelliseen ja ihmisen päämäärään liittyvä keskittymisen mahdollisuus aktualisoituu, todellistuu Aristoteleen mukaan filosofin kontemplatiivisessa elämässä.

⁴ Hummel, Aristotle, 1993

⁵ Lykeion, lyceum, josta juontuu Suomen kieleen sana lyseo.

⁶ Aristoteles, Poliitiikka, VII, 13, 1332a, 10.

⁷ Hummel, Aristotle, 1993

⁸ Ibid.

⁹ Aristoteles, Poliitiikka, VII, 1333a, 30 – 1333b.

Onnellisuus (eudaimonia) on ideaali, joka antiikin Kreikassa oli jokaisen ihmisen luonnollinen päämäärä elämän kokonaisuudessa. Aristoteleen mukaan onnellisuus ei kuitenkaan synny itsestään, ikään kuin luonnon kehityksenä ihmisessä, vaan siihen tarvitaan kasvatusta. Hän katsoi, että *onnellinen ihminen voi olla vain silloin kun hän toimii hyveiden mukaisesti ja toteuttaa itsessään hyveiden mukaisen elämän*. Hyveet onnellisuuden edellytyksinä ovat saavutettavissa ainoastaan kasvatuksen kautta.

Hyveitä on Aristoteleen mukaan kahdenlaisia: intellektuaaliset hyveet (dianoēthikai aretai) joita ovat mm. viisaus, ymmärrys, arvostelu- ja harkintakyky, käytännöllinen järki sekä luonteen hyveet (ēthikai aretai), mm. rohkeus, kohtuullisuus, oikeudenmukaisuus, anteliaisuus, suurisieluisuus, totuudellisuus, mielenmaltti tai itsehillintä, mielentyyneys tai rauhallisuus jne.¹⁰

Hyveiden jaottelu intellektuaalisiin ja luonteen hyveisiin seuraa Aristoteleella hänen ihmiskäsityksestään. Sielu jakautuu hänen mukaansa rationaaliseen ja irrationaaliseen osaan. Irrationaaliseen osaan kuuluvat kasvinomainen sielu ja halusielu. Kasvisielu on sielunalue, joka on yhteinen ja yleinen kaikilla elävillä olennoilla, aikaansaaden mm. kasvun ja lisääntymisen tapahtumat. Antiikissa elämänilmiöitä tarkasteltiin sielunelämään kuuluvina ja näin asian näki myös Aristoteles. Halusielu taas on sellaisenaan irrationaalinen, mutta se on mahdollista saada järkevän sielunosan ohjaukseen. ”Luonteen hyveet ovat haluavan sielun dispositioita toimia kussakin tilanteessa juuri sen oikean arvostelman mukaisesti, jonka käytännöllinen järki esittää siitä, mitä hyvän elämän toteutumisen kannalta tuossa tilanteessa pitäisi tehdä”, toteaa Aristoteleen Nikomakhoksen etiikan suomentaja Simo Knuuttila.

Aristoteles osoittaa, että päämäärät, joihin pyrimme ovat jotain sellaista, mitä toivomme. Keinot päämäärien saavuttamiseksi taas ovat jotain, mitä voimme valita ja voimme valita ne tarkoituksellisesti juuri mainittujen päämäärien saavuttamiseksi. Valitsemamme keinot toteutamme tekoina, ja teemme ne valintojemme mukaisesti ja vapaaehtoisesti. Moraalisten hyveiden harjoittaminen liittyy Aristoteleen mukaan juuri keinoihin. Siksi on ihmisen vallassa toteuttaa niin hyve kuin pahe. Jos on ihmisen vallassa tehdä teko, joka on oikein, on myös hänen vallassaan olla tekemättä sitä mikä on väärin. Jos ”olla hyvä” ja ”olla paha” on perimmältään hyvän ja pahan tekemistä tai tekemättä jättämistä, kuten Aristoteles ajattelee, siitä seuraa, että on ihmisen vallassa olla hyvä tai paha.¹¹

Elämässä hyveellisyyttä ei ratkaise eettinen teoria, vaan se mitä voisimme nykyään sanoa omantunnon ääneksi, jokin meissä itsessämme, joka voi jokaisessa yksittäisessä elämäntilanteessa *havaita* olemmeko toimimassa hyvän vai pahan suuntaan. Aristoteles toteaa, että kyseessä olevan keskivälin löytäminen on sangen vaikeaa. On kiinnitettävä huomiota siihen, mihin itse helposti ohjaudumme, sillä eri ihmiset ovat taipuvaisia eri asioihin. Sen saamme selville tarkkailemalla sitä, miten tunnemme nautintoa ja kärsimystä. Ja sitten on ohjattava itseään vastakkaiseen suuntaan, sillä tulemme keskiväliin välttämällä virheitä samalla tavoin kuin ihmiset suoristavat vääristyneitä puita.¹²

Kasvatuksen tehtäväksi nähtiin klassisessa kasvatustajatteluksella tällaisen omantunnon - oman sielunelämän havaitsevan toiminnan kehittymisen mahdollistaminen ihmisessä. Myös Wilenius viittaa samaan todetessaan Ahlmania mukaellen, että ihmisen tietoisuuden omasta (arvo-) minästä on mahdollista syventyä. Ensin henkiset arvot koetaan ikään kuin minän ulkopuolella. Myöhemmin

¹⁰ Aristoteles: Nikomakhoksen etiikka, III, 6-12. luku, IV, ja V.

¹¹ Ibid, III, 5, 5-15.

¹² Ibid, II, 9, 1109b.

ne on mahdollista kokea minän sisäpuolella, oman minän arvopohjana, johon voi elämässä tukeutua.¹³ Freudilainen ajatus ankarasta yliminästä on kuitenkin saanut modernin ajan kavahtamaan kaikkea omaantuntoon liittyvää ja siksi nykyaikainen kasvatustarjoaja valitettavan vähän tukea itsenäisen eettisen elämän kehittymiselle kasvavassa ihmisessä. Kun lapsi on heitetty pesuveiden mukana, on eettinen ihminen samalla jätetty heitteille.

Kokonaisvaltainen kasvatustarjoaja on intellektuaalis-eettistä kasvatusta

Luonnonkehitys ihmisessä antaa mahdollisuuden hyveiden ilmenemiselle hänessä. Hyveiden todellistuminen tapahtuu kasvatuksen ja ihmisen itse-toteutuksen avulla. Hummel toteaa, että etiikka ja kasvatustarjoaja yhdistyvät Aristoteleen ajattelussa. ”Aristoteleen eettiset kirjoitukset ovat ikään kuin elämisen taidon oppaita.”¹⁴ Ja elämisen taito on hankittava oppimalla.

Intellektuaaliset hyveet ihminen saavuttaa toisaalta syntymälahjana (perimä) ja toisaalta niiden kehittyminen, esiin kasvaminen pelkästä mahdollisuudesta todellisuudeksi edellyttää niiden ohjausta ja opettamista, mikä taas vaatii aikaa ja kokemusten karttumista. Moraaliset luonteen hyveet ihminen taas hankkii ainoastaan tottumuksiaan harjoittamalla ja muuntamalla, niitä ei voi oppia pelkästään tiedollisina asioina. ”Kuten maa on muokattava, jotta se voisi ravita siihen kylvettyä siementä, samoin oppilaan mieli on muokattava tottumuksissaan kokemaan oikeat asiat miellyttävänä ja epämiellyttävänä.”¹⁵

Miellyttävän, nautinnollisen ja epämiellyttävän eli kärsimyksen kokemukset muodostavat Aristoteleella perustan ihmisen luontaiselle toimintatavalle elämässä. Nautinnollisia asioita ihminen pyrkii toiminnallaan lähestymään, epämiellyttäviä välttämään. Pelkkä miellyttävä/epämiellyttävä ei kuitenkaan tarjoa keinoa hyvän ja hyveellisuuden toteutumiseksi ihmisen elämässä, siihen hän tarvitsee lisäksi järjensä ohjausta ja kasvatusta. Onko ihmisen hyveellisyys (tai paheellisuus) synnynnäistä ei Aristoteleen mukaan ratkaise hyvän ongelmaa, sillä huonot tottumukset muuttavat hyviäkin perittyjä ominaisuuksiamme. Samasta syystä myös huonot luonteenpiirteemme ovat muutettavissa tottumuksiamme muuttamalla.

Järjellisenä olentona (muista luonnonolentoista tässä poiketen) ihminen voi kieltäytyä sellaisesta mielihyvästä, minkä hänen järjensä sanoo olevan hänelle pahasta ja hyväksyä sellaista epämiellyttävää, jonka tietää itsellensä hyväksi. Aristoteles suosittelee eräänlaisen kultaisen keskitien käytäntöä, jossa hyveellisyys toteutuu kahden vastakkaisen paheen keskitienä tai tasapainona. Ihmisessä luonto, tottumukset ja järki on saatettava tasapainoon, harmoniaan keskenään. Tämän johdosta kasvatuksen tulee pyrkiä samaan harmoniaan tai kokonaisvaltaisuuteen ihmisen hyveiden kasvamaan saattamisessa. MacIntyre toteaa, että Aristoteleelle hyveet eivät ole ainoastaan taipumuksia toimia tietyillä tavoilla vaan myös taipumuksia tuntea tietyillä tavoilla. Kun joku toimii hyveellisesti, hän ei siis toimi vastoin mieltymyksiään... Hyveellinen ihminen toimii hyveiden viljelemisen muotouttamien mieltymysten mukaan. Ihmisen moraaliseen kasvatukseen kuuluu siis myös tunteisiin kasvattaminen.¹⁶ Tästä näkökulmasta käsin voidaan kysyä: missä

¹³ Wilenius, 1999, s. 90.

¹⁴ Hummel, Aristotle, 1993.

¹⁵ Aristoteles: Nikomakhoksen etiikka X, 1179b, 25, Penguin Classics, further revised edition 2004, Transl. J.A.K. Thomson. Tässä käännöksessä tulee paremmin kuin suomennoksessa ilmi se, että tottumuksia tulee harjoittaa asioiden kohdalla, jotka ylipäänsä ovat miellyttäviä ja epämiellyttäviä, ei pelkästään iloittavia ja vihattavia, ja vielä siten, että oppii kokemaan oikeat asiat miellyttävänä ja vastaavasti epämiellyttävänä. Aristoteles siis olettaa, että yksilön välittömästä kokemuksesta riippumatta on olemassa jokin oikea, jota kohti tottumuksia on mahdollista ohjata..

¹⁶ Alasdair MacIntyre, Hyveiden jäljillä, 2004. Luku: Aristoteleen käsitys hyveistä, s. 179

määrin nykyajan koulu pyrkii ja kykenee huolehtimaan ihmisen kokonaisvaltaisesta kasvatuksesta tai missä se Aristoteleen kasvatustajatteluun mukaan toimii yksipuolisesti?

Lapsia ja nuoria tulee Aristoteleen mukaan kasvattaa, harjaannuttaa, aktivoida, työllistää ja myös vaivata pitäen kuitenkin mielessä, että tavoitteena on *vapaan yksilöllisyyden* kehitys.¹⁷

Harmonian ideaali kasvatuksen ihanteena

Helsingin Yhtenäiskoulun 50-vuotisjuhlassa joulukuussa 2006 kuultiin koulun perustajajäsenen, ja yhtenäiskoulun erityisen kasvatustajatteluun toisen taustahahmon¹⁸, Simo Siveniuksen tarina entisille oppilaille ja opettajakollegoilleen. Siveniuksen mukaan antiikin mytologiassa tunnettiin salaperäinen *rauhan jumala*. ”Kaikki tietävät, että sodan jumala oli Mars eli Ares, mutta useimmat epäilevät oliko rauhan jumalaa edes olemassakaan. Kyllä oli ja hänen nimensä oli *Eirene*.” kertoi Sivenius.

Eirenen, rauhan tai *harmonian jumalan* olemus on ymmärrettävissä kasvatuksellisen pyrkimyksen perustalla. Koulun antaman sivistyksen tulee olla tämän harmonian ideaalin kanssa sopuosuudessa, sen tulee huolehtia ihmisen tasapainoisesta, kokonaisvaltaisesta kasvusta kohti vapaata yksilöllisyyttä, jossa taiteelliset-käytännölliset opinnoilla on tiedollisen ohella yhtä painava merkitys.¹⁹ ”Kun tällaisesta sivistyksen kakusta jakaa palasia kasvaville ihmiselle, on kakku aina merkittävällä tavalla täydempi kuin ennen antamista”, ”tämä on sivistyksen olemus” totesi Sivenius.

Aristoteles taas toteaa *Politiikka*-teoksessaan, että kuten yksilön kohdalla kasvatuksen päämääränä on *vapaus* (vapaa-aika, *skholē*) samoin sen päämääränä tulee yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna olla *kasvatus rauhaan*.²⁰ Aristoteles toteaa, että koko elämä jakautuu välttämättömään työhön ja vapaa-aikaan, toisaalta sotaan ja rauhaan.²¹ Toimintojen päämääristä toiset ovat välttämättömiä ja hyödyllisiä, toiset taas jaloja. Sotaa käydään rauhan takia, työtä tehdään vapaa-ajan takia ja välttämättömyyksiä ja hyödyllisiä tavoitellaan jalojen asioiden takia. [...] Ihmisen tulee kyetä tekemään työtä ja käymään sotaa, sanoo Aristoteles, mutta erityisesti elämään rauhassa ja käyttämään vapaa-aikansa hyvin. On kyettävä tekemään välttämättömiä ja hyödyllisiä tekoja, mutta erityisesti jaloja tekoja. Näihin päämääriin on kasvatettava lapsia ja muunkin ikäisiä, jotka kasvatusta tarvitsevat.²²

Kun kasvatuksen tehtävänä antiikissa oli luoda pohjaa sekä ihmisen intellektuaalisuuden että eettisyyden kehittymiselle, oli varsinaisen tiedollisen opetuksen huolehdittava ensimmäisestä, jälkimmäiset kehittyvät hyveellisiksi hyveellisessä toiminnassa. Kasvatuksessa on siksi ensiarvoisen tärkeää, että se ei ole pelkästään intellektuaalisten, järjellisten ominaisuuksien kouluttamista ihmisessä vaan tasapainossa sen kanssa on tapahduttava hänen luonteenpiirteidensä hyveellinen kehitys. Muutoin ei kasvatusta Aristoteleen tarkoittamassa mielessä ole kasvatusta ollenkaan. Tässä merkityksessä voi kysyä onko nykykoulun tiedonjakamisen ideaali mikään kasvatustajattelu. Ehkä pikemminkin tulisi puhua jonkinlaisesta *informaation siirron* ideaalista.

¹⁷ Hummel, Aristotle, 1993.

¹⁸ Toinen Yhtenäiskoulun kasvatustajatteluun taustahahmo oli edesmennyt rehtori Touko Voutilainen.

¹⁹ Samaa kokonaisvaltaisen kasvatustajatteluun ideaalia pyritään toteuttamaan mm. steinerpedagogiikassa.

²⁰ Aristoteles, *Politiikka* VII, 14, 1333a, 35-40, 1333b

²¹ Sota ja rauha vastaa yhteiskunnassa sitä, mitä työ ja vapaa-aika merkitsee yksityisen ihmisen kohdalla.

²² Aristoteles, *Politiikka* VII, 14, 1333b.

Aristoteleen paideia

Aristoteles kiinnittää aluksi kasvatuspohdinnoissaan huomiota pienen lapsen ravintoon; paljon maitoa sisältävä ruokavalio on ruumiille parhaaksi. Ylipäänsä terve ruumiillinen kunto luo perustan hyvälle kasvatukselle. Viisivuotiaaksi asti ei ole sopivaa opettaa lapselle mitään tai vaatia tältä rasittavia tehtäviä, sillä ne estäisivät kasvua. Liikuntaa on kuitenkin harjoitettava leikeissä ja muissa vastaavissa harrastuksissa sen verran, ettei ruumis veltostu.²³ Aristoteles jopa huomauttaa itkun ja kiljumisen merkityksestä pienen lapsen kasvulle. Hän kuvailee itkua eräänlaiseksi voimisteluksi, sillä hengityksen pidättäminen lisää voimaa ponnistuksiin, kuten ruumistaan jännittävästä lapsista voi nähdä.²⁴

Aristoteles kirjoittaa: ”Meidän luontomme päämäärä on järki ja ymmärrys, joten synnynnäisiä ominaisuuksiamme ja tottumuksiamme on kehitettävä sitä silmällä pitäen. Kuten sielu ja ruumis ovat kaksi asiaa, siten myös voimme havaita sielulla olevan kaksi osaa, järjetön ja järkevä osa, ja näillä osilla puolestaan on kaksi tilaa, halu ja ymmärrys. Kuten ruumis syntyy ennen sielua, siten myös järjetön sielunosa syntyy ennen järkevää. Tämä on ilmeistä. Into, tahto ja myös halu esiintyvät lapsilla syntymästä alkaen, mutta ajattelun ja ymmärryksen he saavat vasta kasvamisen myötä. Siksi ruumiista huolehtiminen pitää aloittaa ennen sielusta huolehtimista. Toiseksi on aloitettava haluavasta sielunosasta huolehtiminen, mutta siitä tulee huolehtia ymmärryksen vuoksi, samoin kuin ruumiista sielun vuoksi.”²⁵

Edellisen johdosta Aristoteles toteaa, että lasten tulisi pienenä saada kuulla satuja ja tarinoita. Sen valvominen, millaisia satuja ja tarinoita lapset saavat kuulla, tulisi olla erityisten lasten valvojiksi kutsuttujen virkamiesten²⁶ tehtävä. Satujen tehtävä on valmentaa lapsia heidän myöhempään toimintaansa. Siksi heidän leikkinsäkin tulisi enimmäkseen jäljitellä sitä, mitä he myöhemmin vartuttuaan tulevat tekemään, hän toteaa.²⁷ Aristoteles kehottaa tässä kohtaa lainsäätäjiä vastuullisuuteen säädyttömyyden poistamiseksi valtiosta, sen aikaansaaman ja lapsiin kohdistuvan huonon vaikutuksen vuoksi. Kevytmielinen suhtautuminen säädyttömyyteen johtaa Aristoteleen mukaan helposti vastaavanlaiseen toimintaan. Ei siis ole ensisijassa kyse siitä onko aikuisilla oikeus säädyttömyyteen tai tulisiko se heiltä kieltää, vaan siitä minkälaisena esimerkkinä aikuinen esiintyy pienen lapsen edessä, jonka luontaiseen toimintaan kuuluu jäljitteleminen ja jäljittelyn kautta elämään oppiminen. Kyse on *lapsen* tulevasta elämästä ja siksi kysymys on ensisijassa kasvatuksellinen, ja vasta tämän perusteella oikeudellinen.

Lasten opetuksesta viisivuotiaasta seitsemän vuoden ikään Aristoteles toteaa, että tuolloin heidän on jo seurattava niiden asioiden opetusta, jota heidän myöhemmin tulee oppia. Tässä on ajankohtainen ohje Aristoteleelta nykyään kiivaana käyvään keskusteluun lasten koulukypsyiden ja koulunkäynnin aloittamisiän laskemisesta seitsemästä kuuteen ikävuoteen. Aristoteles toteaa yksiselitteisesti, että viidestä seitsemänteen ikävuoteen lasten tulisi, ei vielä oppia asioita, kuten koulussa myöhemmin opitaan, vaan seurata näiden asioiden opetusta.

²³ Aristoteles, Poliitiikka, VII 17. 25.

²⁴ Ibid, VII, 17, 35.

²⁵ Ibid, VII, 15, 15-25.

²⁶ Nykyään käyttäisimme nimitystä varhaiskasvattaja.

²⁷ Aristoteles, Poliitiikka, VII, 17, 30.

Yllä mainittu jäljittely on avainsana. On perusteltua nähdä, että myös nykyajan lasten tulisi olla tekemisissä opittavien asioiden kanssa, mutta tässä iässä vasta jäljitellen, tekemällä ja seuraamalla, ei vielä intellektuaalisen oppimisen muodossa. Jäljittely tulisi tässä iässä kohdistua vielä yleisempiin, elämässä oppimista vaativiin asioihin, kuten kotiaskareet oman äidin tai isän kanssa, mutta myös turvallinen, aikuisen kanssa tapahtuva tutustuminen ympäröivän luonnon ihmeisiin. Perusteluna on tällöin lapsen oma olemus ja hänen kehitysmahdollisuutensa, eivät globaalien maailmantalouden vaatimukset työvoiman kasvattamisesta reserviin tuotantotekijäksi.

Tärkeitä Aristoteleen näkökulmasta tarkastellen ovat myös leikit ja yhdessäolo ikätovereiden kanssa lapsiryhmissä, joissa tavoitteena on pikemminkin sosiaalisuuden ja yhdessä toimimisen taitojen kehittyminen käytännössä hänen tarkoittamansa tottumisen kautta, kuin vastaavien asioiden teoreettisten taustojen omaksuminen. Perimmältään on kyse pienen lapsen ympäristöstä ja sen mahdollisuudesta toimia esimerkkinä lapsen jäljittelylle ja kasvulle kohti hänen hyvää elämäänsä. Nykyään ehkä lisäksiimme, että luottamuksen ja turvallisuuden tunteen rakentaminen pienen lapsen sieluelämässä elämää ja maailmaa kohtaan on tässä iässä aikuisten ihmisten keskeisin tehtävä.²⁸

Aristoteles toteaa, että on kaksi ikäkautta, johon kasvatus tulee välttämättä jakaa, nimittäin seitsenvuotiaasta murrosikään ja murrosiästä edelleen kaksikymmenyksivuotiaaksi. ”Ne, jotka jakavat ikäkaudet seitsenvuotisiin jaksoihin, ovat enimmäkseen oikeassa, mutta meidän on seurattava luonnon tekemiä erotteluja. Kaikki taito ja kasvatus pyrkivät täydentämään luonnon puutteellisuuksia.”²⁹ Kutakin kykyä ja taitoa vastaa asianmukainen harjoittelu ja totuttelu kuhunkin tehtävään. Selvästi sama koskee myös hyveen mukaista toimintaa, toteaa Aristoteles.

Kun Aristoteles jakaa kasvatuksen kahteen erilaiseen kasvattamisen (ja samalla oppimisen) tapaan: kasvatukseen järjen avulla ja kasvatukseen tottumusten harjoittamisen avulla, hän samalla korostaa lapsen aktiivisuutta oppimistapahtumassa. Kasvatettava ei ole passiivinen kasvatuksen vastaanottaja, vaan molemmissa, järjen ja tottumusten kehittämisessä on kyse kasvatettavan omasta aktiivisuudesta. Hummel toteaa, että Aristoteles tarkoittaakin suurin piirtein samaa kuin mihin viittaa tämän päivän termi ”aktiivinen oppiminen”.

Politiikka-teoksessa esiintyy pohdinnan arvoinen huomautus, jota olisi syytä tarkastella myös nykyisen kasvatuskäytännön yhteydessä. Aristoteles toteaa aluksi, että (valtiolla) tulee olla kasvatusta koskeva lainsäädäntö ja että kasvatuksen tulee olla yhteistä. Ongelmallista on kuitenkin se, mitä kasvatuksen ymmärretään olevan ja miten se toteutetaan. Kaikilla ei ollut Aristoteleen aikana samaa käsitystä siitä, mitä nuorisolle tulee opettaa hyvettä ja parasta elämää varten - aivan kuten ei nykyäänkään. Aristoteles toteaa, että selvää ei ole myöskään se, pitääkö suurempaa huomiota kiinnittää ajatteluun vai sielun luonteeseen. Tässä kohdin on oma aikamme tehnyt selkeän linjauksen: ajattelu on keskeistä³⁰, luonteenlaadun kasvatus ei kuulu koulukasvatuksen tärkeimpiin sisältöihin, tai kysymys siitä, miten se parhaiten tapahtuisi, on jo useimmiten kadotettu.

Aristoteles jatkaa: ”Vallitseva kasvatus tekee ongelman vaikeammaksi eikä lainkaan selvitä, pitääkö nuorisoa valmentaa tavoittelemaan elämässä hyödyllistä vai hyvettä vai korkeampia päämääriä. Kaikki nämä näkemykset ovat saaneet kannattajia. Edes hyveeseen tähtäävästä kasvatuksesta ei ole

²⁸ Vertaa Veli-Matti Värri: Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. 2004.

²⁹ Aristoteles, *Politiikka*, VII, 17, 40,1337a.

³⁰ Kiistanalainen kysymys voisi olla se, opettaako nykykoulu varsinaisesti ajattelun taitoja, vai onko pikemminkin kyse valmiiden ajatustulosten ja valmiiksi pureskeltujen tieteellisten lopputulosten oppimisesta, opetettavana on nk. ”ready made science”.

yksimielisyyttä. Kaikki eivät ilman muuta pidä arvossa samaa hyvettä, joten ymmärrettävästi heidän mielipiteensä eroavat myös sen harjoittamisen osalta.»³¹

Jos vallitseva kasvatuskäytäntö on sellainen, että lapsia kasvatetaan aikuisiksi, joita itseä ei ole opetettu tunnistamaan hyödyllisen, hyveen tai korkeampien päämäärien merkitystä, on selvää että nämä aikuiseksi tultuaan ja toimiessaan tärkeissä, keskeisissä yhteiskunnallisissa tehtävissä, esimerkiksi lainsäätäjänä, opettajina ja kasvattajina, eivät osaa tehdä kasvatusratkaisuja, jotka sisältäisivät tietoon ja ymmärrykseen perustuvia näkökantoja hyödyllisestä, hyvästä ja korkeista päämääristä. Ratkaisun tekee, vallitsevan kasvatuksensa tuloksena, heidän vapaasti kasvamaan päässyt *alempi luontonsa*, joka aristoteelisen *halusielun* innoittamana auliisti seuraa egoistisia pyrkimyksiä. *Järjen ja ajattelun* alueella ihminen tuolloin myös luontevasti valitsee hyötynäkökohdan, koska muuhun ei kasvatus ole antanut aihetta. Luonteenkasvatuksen puuttuessa nämä inhimillisen sielunmaiseman alueet aavikoituvat. Ihmisen sielunmaisemasta on sanottu³², että se on kuin pelto, joka aina kasvaa jonkinlaista kasvillisuutta. Hoidettuna ja muokattuna sielun maaperä voi kasvaa hedelmällistä viljaa. Mutta hoitamattomanakin siinä kasvaa jotakin, yleensä tuolloin kuitenkin rikkaruohoja.

Oppiaineet kasvatuksessa

Lapsille opetettavista asioista Aristoteles kirjoittaa: Yleensä tulee opettaa neljää asiaa, luku- ja kirjoitustaitoa, ruumiinharjoituksia, musiikkia ja neljäntenä joskus piirustusta. Aristoteles erottaa opetuksessa asian hyödyllisyyden ja toisaalta sen jalouden eli soveltuvuuden päämääräksi. Esimerkiksi työ on hyödyllinen, välttämätön asia, mutta vapaa-aika (em. skholē) on päämäärä, jota varten työtä tehdään ja siksi tavoiteltavampi. Siksi on ennen muuta pohdittava mihin meidän tulee vapaa-aikaamme käyttää. Oppiaineista luku- ja kirjoitus- ja piirustustaito ovat jokapäiväisessä elämässä hyödyllisiä ja monella tavalla käyttökelpoisia taitoja. Ruumiinharjoitus taas kasvattaa miehuullisuutta. Musiikki voi kuitenkin herättää ihmetystä, sanoo Aristoteles.

Politiikka teoksen lopun kasvatusta koskeva osuus keskittyykin oppiaineiden osalta tarkastelemaan erityisesti musiikin osuutta. Filosofian, dialektiikan tai luonnontutkimuksen osuutta Aristoteles ei yllättäen käsittele ollenkaan. Näiden osuus kasvatuskysymysten tarkastelussa puuttuu kokonaan tai niistä ei ole jäänyt mitään jäljelle.

Musiikki oli Kreikassa perinteisesti sisällytetty kasvatukseen, mutta Aristoteles toteaa, että ei kasvatuksen välttämättömänä osana, eikä hyödyllisenä, siten kuten luku- ja kirjoitustaito on hyödyllinen liiketoiminnan, taloudenhoidon, opiskelun sekä myös monien valtiollisten toimintojen oppimisen kannalta. Piirustustaitoakaan ei tule opettaa siksi, etteivät ihmiset erehtyisi kaupanteossaan ja joutuisi petetyksi ostaessaan ja myydessään tavaroita, vaan siksi, että he oppisivat näkemään ihmisruumiin kauneuden. Suurisieluiselle ja vapaalle ihmiselle ei ole sopivaa jatkuvasti kysellä, mitä hyötyä mistäkin on.³³ Musiikkia ei myöskään opeteta samasta syystä kuin urheilua eli terveyden ja voiman saavuttamiseksi. ... Jäljelle jää yksi päämäärä, vapaa-ajan harrastukset, ja sen takia musiikki lieneekin kasvatukseen sisällytetty. Sitä pidetään vapaasyntyisille sopivana harrastuksena ja sellainen sija sille on annettu.³⁴

³¹ Aristoteles, *Politiikka*, VIII, 2, 40, 1337b.

³² Reijo Wilenius, luennot filosofisesta antropologiasta Snellman-korkeakoulun yleisopinnoissa.

³³ Aristoteles, *Politiikka* VIII, 3, 1338b.

³⁴ *Ibid*, VIII, 3, 15.

Jälleen kerran Aristoteles korostaa sitä, että kasvattajan tulee ensin saada aikaan tottumuksia kasvatettavassa ja vasta sitten vedota hänen järkeensä, samoin kuten ruumiinharjoitusten tulee edeltää ajattelun oppimista. Hän kuitenkin varoittaa liian ankarista ruumiinharjoituksista ja yksipuolisesta ruumiillisesta kasvatuksesta, koska se vahingoittaa lasten ruumiillista ulkonäköä ja heikentää kasvua. Kasvatuksessa ei tule pitää silmällä vain yhtä puolta ja korostaa sitä liikaa.³⁵ Ylipäänsä ruumiillista ja henkistä rasitusta ei pidä harjoittaa samanaikaisesti, sillä näillä rasituksilla on päinvastainen vaikutus. Ruumiin rasitus estää ajattelua ja henkinen rasitus ruumiin kehitystä.

Aristoteles pohtii pitkään erilaisia mahdollisuuksia musiikin erinomaisuudelle kasvatuksen osa-alueena. Mm. sitä, että musiikki saattaisi tähdätä johonkin hyveeseen, koska aivan kuten urheilu saa aikaan tietynlaisen ruumiinrakenteen, kykenee musiikki muovaamaan luonteen tietynlaiseksi totuttamalla ihmiset iloitsemaan oikealla tavalla. Musiikki myös virkistää ajanvietteenä ja kehittää ajattelukykyä, sanoo Aristoteles. ”Koska musiikki kuuluu nautittavien asioiden joukkoon ja koska hyveeseen kuuluu se, että mitään ei tule oppia ja mihinkään ei tule tottua niin paljon kuin oikealla tavalla arvostamaan yleviä luonteita ja jaloja tekoja sekä iloitsemaan niistä”³⁶ Rytmit ja melodiat muistuttavat erityisesti vihan ja lempeyden todellista luontoa, samoin miehuullisuutta ja kohtuullisuutta sekä niiden kaikkien vastakohtia ja muita luonteenpiirteitä. Tosiasiat osoittavat tämän, sillä tällaisten asioiden kuuleminen aiheuttaa muutoksia sielussamme. Kun tottuu kärsimään ja iloitsemaan kokiessaan jotain todenkaltaista, on taipuvainen suhtautumaan todellisuuteen samalla tavalla, sanoo Aristoteles.

Aristoteles päätyy toteamaan, että musiikilla voi vaikuttaa ihmisen sielun luonteeseen tietyllä tavalla. Jos tämä pitää paikkansa, tulee nuoria selvästi johdattaa ja kasvattaa siihen. Musiikinopetus sopii luontevasti juuri tämänikäisille. Hän lisää: ”Näyttää siltä, että sielumme on jollakin tavalla sävellajien ja rytmien sukulainen. Siksi monet viisaat väittävät, että sielu on eräänlainen harmonia, ja eräät taas, että sielulla on oma harmonia.”³⁷ Soveltaen antiikin rauhan ja harmonian kasvatuserityyksen nykyaikaamme, voitaisiin kysyä olisiko musiikin sielunelämää harmonisoivalla vaikutuksella tehtävä nykyihmisen pirstaloituneen ja autioituneen sielunmaiseman elävöittämisessä? Ja minkälaisesta musiikkikasvatuksesta silloin olisi kyse?

Kasvatus on keskeisin yhteiskunnallis-poliittisen toiminnan tehtävä

Poliksen, kaupunkivaltion tehtävänä oli huolehtia kansalaistensa onnellisuudesta. Tätä tehtäväänsä se Aristoteleen mukaan hoitaa parhaiten kantamalla (vanhempien ohella) vastuunsa kasvatuksesta. Antiikin Kreikassa yleinen näkemys oli, että vanhemmat ovat pääasiallisessa vastuussa lastensa kasvatuksesta. Spartalaiset muodostivat tässä poikkeuksen. He kasvattivat lapsensa yhteisön, kaupunkivaltion intressien mukaisesti, jotka Aristoteleen mukaan liiaksi keskittyivät sotalaitoksen tarpeisiin. Spartalaiset lapset kasvatettiin pienestä pitäen ylikorostuneeseen ruumiinkulttuuriin ja heidän sisäiset, sielulliset ominaisuutensa jäivät vähälle huomiolle. Aristoteles kuitenkin antoi heille tunnustusta pyrkimyksestä tarjota valtion toimesta kaikille yleinen koulutus. Aristoteleen oman ajattelun mukaan sisäisen ja ulkoisen tuli kulkea tasapainossa. Aristoteleen paideia voidaankin nähdä modernissa mielessä aitona yhteiskunnallisena kasvatuspoliittisena ohjelmana.

Koska Aristoteles korostaa valtion vastuuta, on hän aina ollut suosittu ja siteerattu auktoriteetti siellä, missä vallanpitäjät ovat hakeneet oikeutusta yhteiskuntansa muokkaamiseen (ja vallan käyttöön) kasvatuksen kautta. On oivallettu, että jos halutaan hallita massoja, on se aloitettava

³⁵ Aristoteles, *Politiikka*, VIII,3, 5. ja 4.10-15.

³⁶ *Ibid*, VIII, 5, 15.

³⁷ *Ibid*, VIII, 5, 15.

massojen kasvatuksesta. Tällöin on vaarana, että Aristoteleen ajattelua käytetään itsekkäiden valtavaatimusten pönkittämiseen. Suurimman hyveellisuuden vaatimuksen Aristoteles kuitenkin asettaa juuri valtiomiehille. Vallankäytön (lainsäädännön) tulee olla laadultaan vapaille ihmisille sopivaa eli hyveellistä. ”Koska väitämme, että kansalaisen ja hallitsijan hyve on sama kuin parhaan miehen hyve ja että saman henkilön pitää olla ensin hallittuna ja sitten hallitsijana, lainsäätäjän tärkeimpiin tehtäviin kuuluu siitä huolehtiminen, että saadaan aikaan hyviä miehiä, sekä sen selvittäminen, millä keinoin tämä saadaan aikaan ja mikä on parhaan elämän päämäärä”³⁸ ja ”Valtiota ei tule pitää onnellisena eikä lainsäätäjää ylistää siksi, että valtio on valmentautunut tekemään valloituksia hallitakseen naapureitaan, sillä se on hyvin vahingollinen näkemys. Selvästikin se yllyttää jokaista kykenevää kansalaista yrittämään nousemista oman valtionsa hallitsijaksi.”³⁹

Karlstadin yliopiston kasvatustieteen professori Bo Dahlin kirjoittaa niistä ongelmista, joita modernin yhteiskunnan valtakeskittymät aiheuttavat kulttuurielämän hedelmälliselle kehitykselle.⁴⁰ Näitä valtakeskittymiä ovat hänen mukaansa valtio ja talouselämä. Nämä kaksi kolonialisoivat kulttuurielämää, jonka tulisi voida toimia vapaasti omista lähtökohdistaan käsin ja oman luonteensa mukaisesti, jonka ydintä voi luonnehtia sanalla vapaus. Dahlin viittaa Jürgen Habermasin vastaavaan modernin yhteiskunnan kritiikkiin, jossa valtion ja talouselämän yhdessä muodostama systeemimaailma laittomasti kolonialisoi elämänmaailmaamme⁴¹ (joka vastaa kulttuurielämän käsitettä tai käsitettä civil society⁴²).

Dahlinin mukaan nyky-yhteiskunnissa neokonservatismi pyrkii kehitykseen, jossa talouden ja markkinoiden annetaan määrätä yhteiskunnallista kehitystä. Sosialismissa on taas totuttu haalimaan valtion määräysvallan alle mahdollisimman paljon yhteiskunnallista elämää. Dahlinin mukaan puuttuu kolmas tasapainottava näkökulma yhteiskunnallisessa ajattelussa, jonka hän nimeää kulttuurielämän alueeksi (civil society). Jotta yksilön autonomia ja emansipaatio olisi mahdollinen, tarvitaan uusi kriittinen käsite kulttuurielämästä. Kasvatuksen idea ja kasvatusidean taustalla vaikuttava ihmiskäsitys nousee tässä ydinkysymykseksi. Kulttuuria voidaan rakentaa vain sellaisen ihmiskäsityksen pohjalta, jossa järjellisyys ohella ihmisenä olemiseen luetaan myös esteettisyys ja eettisyys.

Hedelmälliseksi pyrkimykseksi saattaa nykyisen kulttuurikehityksen vaiheessa osoittautua tasapainon ja harmonian löytäminen äärimmäisten näkemysten välille sekä yhteiskunnan että yksilönkehityksen alueella. Aristoteleen hyvefilosofiassa yhdistyvät molemmat yhdeksi ja yhtenäiseksi inhimillisen elämän hankkeeksi. Vaikka kaikki Aristoteleen näkemykset eivät olisikaan käyttökelpoisia nykyajassa on syytä uudelleen arvioida niitä, jotka tosiasiallisesti sitä ovat. Myös MacIntyre kysyy oliko valistuksen ajan ratkaisu hylätä Aristoteles ylipäänsä oikea?⁴³ ”Tässä vaiheessa on tärkeää kehittää sellaisia paikallisia yhteisömuotoja, joiden piirissä sivistystä sekä intellektuaalisia ja moraalisia hyveitä voidaan pitää yllä läpi niiden uusien pimeiden aikojen, jotka jo ovat yllämme”⁴⁴

³⁸ Aristoteles, Poliitiikka, VII kirja, 1333a, 10.

³⁹ Ibid, VII, 1333b, 30.

⁴⁰ Dahlin, Education, History and Be(com)ing Human, 2006

⁴¹ Ibid, s. 39.

⁴² Dahlin mainitsee, että kyseessä on Cochenin ja Araton käyttämä termi teoksessa Civil Society and Political Theory, 1992

⁴³ MacIntyre, 2004, ss. 144-145.

⁴⁴ Ibid, s. 307.

Reformipedagogina tunnetun Rudolf Steinerin pedagoginen reformi, steinerpedagogiikka, osoittautuu lähemmin tarkasteltuna pyrkimyksenä soveltaa klassista kasvatustajattelu juuri sen aristotelisessä muodossa nykyajan yhteiskunnallisen ja kulttuurisen elämän edellyttämällä tavalla. Tämä ilmenee steinerpedagogiikan pyrkimyksenä huolehtia nuoren kasvavan ihmisen kaikenpuolisesta kehityksestä tasapuolisesti, niin intellektuaalisella, kuin emotionaalisella ja sosiaalis- käytännöllisellä elämänalueella. Steinerpedagogiikasta onkin sanottu, että se on ainoa pedagoginen suuntaus, joka rakentuu selkeälle ja tiedostetulle ihmiskäsitykselle. Mm. steinerpedagogista opettajankoulutusta arvioineen Korkeakoulujen arviointineuvoston asettaman työryhmän raportissa todetaan: ”(Steinerpedagogisen) Opettajankoulutuksen vahvuutena voidaan pitää sen taustana olevaa kokonaisvaltaista filosofista ajattelua ihmisestä, kasvusta ja kasvamisesta. Se antaa selkeät suuntaviivat opiskelulle ja työskentelylle.”⁴⁵

* * *

Tämän artikkeli herättelee kysymystä: onko kasvatusta hyvään ja hyveellisyyteen mahdollista arvioida ajassamme uudelleen. Aristoteleen kasvatustajattelu on nostettu tässä esimerkkinä keskiöön. Omasta ajastamme löytyy muitakin arvokkaita yrityksiä ratkaista samaa kysymystä. Esimerkkinä aikaisemmin mainittu Veli-Matti Värriin teos: Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään.

Kysymys sisältää perimmältään huolen ihmisyyden kehityksestä tulevina aikoina. Ajatus oli ilmeisen yleinen antiikin Kreikassa. Eksistenssifilosofi Martin Heidegger siteeraa Herakleitoksen kuuluisaa lausahdusta: *Ēthos anthrōpō daimōn*. Lause käännetään yleensä: ”Ihmisen varsinainen olemus on henki, hänen daimoninsa”. Heidegger kuitenkin pyrkii tulkitsemaan lausetta autenttisemmin antiikin ajattelutavasta käsin. Hän toteaa, että ethos tarkoitti muinaisessa Kreikassa myös asuinsijaa, paikkaa jossa asua. ”Sana nimeää sen avoimen alueen (Heidegger viittaa usein aukioon, jolle valo voi ylhäältä langeta), jossa ihminen asuu. Hänen asuinsijansa avoin (avoimuus) sallii sen ilmetä, mikä tulee ihmisen olemuksen osaksi ja mikä saapuessaan viipyy hänen läheisyydessään.”⁴⁶ Siksi Herakleitoksen ajatus voidaan esittää Heideggerin mukaan muodossa: ”*Ihminen elää, sikäli kuin hän on ihminen, jumalan läheisyydessä*”.⁴⁷ Ajatus saa toteamuksen sijaan eettisen kysymyksen muodon: minkälaiseksi ihmiseksi haluamme tulla? Huoli ihmisyyden kehityksestä on yksi merkitys, joka voidaan antaa Heideggerin ilmaisulle ”Sorge”. Tätä huolta ihmisyydestä tulisi kasvatuksen erityisesti kantaa. Kasvattaja on paimen, joka paimentaa ihmisyyttä. Heidegger nostaa ajatuksen yleisemmälle tasolle kun hän tavallaan kysyy: kuka on *olemisen paimen*? Ja hän vastaa: *ihminen*.⁴⁸

Antiikin kasvatustajatteluottaminen vakavan uudelleen arvioinnin kohteeksi ei ole mahdollisesti ainoastaan se harmonisoiva ja hyvää tekevä vaihtoehto, jota nykyinen pirstaloitunut kasvatustieteellinen ajattelu kaipaa, se saattaa myös olla ainoa vaihtoehto tiellä sellaiseen tulevaisuuteen, jota voisimme kutsua inhimilliseksi. Aristoteles ja muut antiikin merkittävät ajattelijat voivat tällä tiellä edelleen olla arvokkaita matkaseuralaisia.

⁴⁵ Kokonaisvaltainen opettajuus – steinerpedagogisen opettajankoulutuksen arviointi, KKA, 4/2002.

⁴⁶ Heidegger, 2000, s. 96.

⁴⁷ Heidegger viittaa tässä Aristoteleen kertomaan tarinaan Herakleitoksesta. Vieraat tulivat tapaamaan Herakleitosta ja löysivät hänet lämmittelemässä uunin ääressä. Herakleitos hämmästytti heidät kutsumalla heidät peremmälle sanoen: ”Jumalat oleilevat myös täällä”. Heidegger, 2000, s. 96-97.

⁴⁸ Heidegger, 2000, s. 70.

Lähteet:

- Aristoteles: Nikomakhoksen etiikka, Gaudeamus, toinen tarkistettu painos, 2005.
- Aristotle: The Nicomachean Ethics, Penguin Classics, Transl. J.A.K. Thomson. Further revised edition, 2004.
- Aristoteles: Poliitiikka, Gaudeamus, 1991.
- Dahlin, Bo: Education, History and Be(com)ing Human, Karlstad University Press, 2006/2
- Heidegger, Martin: Kirje humanismista & Maailmakuvan aika, Tutkijaliitto, Helsinki 2000
- Hummel, Charles: Aristotle, Prospects: The quarterly review of comparative education, vol. 23, no. ½, 1993, p. 39-51. Internet-linkki: [http://www.ibe.unesco.org/publications/ ThinkersPdf/aristote.pdf](http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/aristote.pdf).
- MacIntyre Alasdair, Hyveiden jäljillä, moraaliteoreettinen tutkimus, Gaudeamus, 2004
- Nurmela-Antikainen, Ropo, Sava, Skinnari: Kokonaisvaltainen opettajuus – steinerpedagogisen opettajankoulutuksen arviointi, KKA:n julkaisuja 4/2002, Edita.
- Värrö, Veli-Matti: Hyvä kasvatusta – kasvatusta hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta. Tampereen yliopistopaino Oy, 2004.
- Wilenius, Reijo: Mitä on ihminen? Filosofiaa ihmisestä ja inhimillisestä kasvusta. Atena kustannus, 1999.